

Jak zbavit práci zbožního charakteru • Individuální schopnosti a kapitál • Tři zdroje sociálního života • Vlastnictví

Rudolf Steiner

Z pracovní síly se dělá zboží

Tím druhým je otázka sociálního významu lidské pracovní síly. *Sociální význam lidské pracovní síly poznáme, budeme-li sledovat, co se za poslední desetiletí odehrávalo v duších proletářského obyvatelstva, uvidíme-li, jak razantně do těchto duší vstoupilo to, co Karel Marx a ti, kdo pracovali v jeho směru, o této lidské pracovní síle řekli. To, co Karel Marx ve své teorii řekl o nadhodnotě, vstoupilo do proletářských duší jako roznětka! Proč? Protože v nich byly city, které tuto otázku lidské pracovní síly spojily s nejhlubšími otázkami lidské důstojnosti a vůbec existence hodné člověka. To, co chtěl Marx říci o sociálním významu lidské pracovní síly, musel odít do takových slov, která vypověděla, že lidská pracovní síla dosud nebyla moderním kapitalistickým hospodářským řádem zbavena zbožního charakteru.

V hospodářském procesu obíhá zboží; v moderním hospodářském procesu však obíhá nejen zboží, nejen zboží se v něm řídí příkazy nabídky a poptávky. Na trhu zboží, který se v tomto případě musí jmenovat trh práce, jsou nabízeny i lidské pracovní síly a jsou placeny stejně, jako je jinak placeno zboží. Ten, kdo svou lidskou pracovní sílu musí nést na trh, vnímá, i přes existenci moderní pracovní smlouvy, to ponížení pro svou lidskou hodnotu, vidí-li, jak se z [jeho] pracovní síly dělá zboží. Moderní pracovní smlouva se totiž uzavírá za předpokladu, že vedoucí - v tomto případě podnikatel - dělníkovi pracovní sílu odebere za odškodnění, které se na hospodářském trhu prostě ukazuje jako nutné. Zkrátka, z pracovní síly se dělá zboží.

Otázka zní, jak práci zbavit charakteru zboží

Tuto otázku však bude možné vyřešit teprve tehdy, nezůstane-li se stát u toho, co vyslovil Karel Marx. Bude dnes životně důležitou otázkou u toho, čeho je třeba dosáhnout - ať už se to týká proletářského obyvatelstva, nebo měšťanských [rozuměj buržoazních] vůdčích, vedoucích kruhů - přivodit právě v tomto bodu osvobození tím, že se lidé naučí jít náležitým způsobem dál než jen k tomu, co mohl v této oblasti proletářskému obyvatelstvu poskytnout Karel Marx.

Kdekoli se dnes objeví lidé, kteří se domnívají, že svým sociálním chtěním myslí zcela v intencích proletariátu, vždycky se u nich v základu skrývá cit: Ten, kdo je jinak nemajetný, kdo má jen svou pracovní sílu, se musí vydávat za mzdu; to znamená, že musí ze své pracovní síly udělat zboží. Jak lze nejlépe z pracovní síly udělat zboží? - tak nějak se ta otázka formuluje - Jak ho z ní lze udělat nejvýnosněji?

* První otázkou, probíranou v první části přednášky, byla otázka kapitálu, jeho vlastnictví a použití, jeho působení v sociálním organismu. (Pozn. edit.)

Tuto otázku nikdy nebude možné vyřešit takovým způsobem, aby z ní nemohly vzejít nové sociální otřesy, nevznese-li opačný požadavek: Jak lze lidskou pracovní sílu vůbec zbavit charakteru zboží? Jak umožnit sociální organizaci, v níž lidská pracovní síla už nebude zbožím?

Ze skutkové podstaty práce vyplývá v podstatě toto: společnou - nazývejme to teď prací - společnou prací rukodělně pracujících [dělníků] a duchovně [pracujících] vedoucích vzniká výrobek. Otázka zní: Čím lze tuto společnou produkci výrobku pro zboží trh uvést do uspokojivého poměru k tomu, co se dnes nazývá zaměstnanec, a k tomu, co se dnes nazývá zaměstnavatel?

To jsou přece dvě nejvýznamnější otázky, týkající se celého vzájemného soužití národů, které můžeme a musíme položit: Co se skrývá v používání kapitálu v lidském sociálním životě? Co se na druhé straně skrývá ve vplývání lidské pracovní síly do tohoto sociálního lidského života?

Vztah mezi dělníkem a podnikatelem

Dělník dnes, podíváme-li se na jeho situaci, může (i když to nevysloví, i když se neučil Marx) v tomto směru domyslet, může cítit: Společně s podnikatelem zhotovuji svůj výrobek. To, co se na pracovišti vyrábí, vychází z nás obou. Může se tedy jednat pouze o to, jaké dělení nastane mezi tím, kdo se dnes nazývá podnikatel, a tím, kdo je dnes rukodělně pracujícím. A musí nastat takové dělení, které bude v bezprostředním, konkrétním případě pro obě strany uspokojivé.

Jaký je dnes vlastně poměr, který se odehrává mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem? Nechci upadnout do agitačních frází. Podívejme se na celý tento poměr střízlivě, tak jak ho - ovšem nikoli v jasných pojmech - formuluje dnešní proletář, jak velmi hluboko a intenzivně spočívá v nevědomých citech těchto proletářů. Jelikož dělník není vzhledem k hospodářské moci podnikatele schopen uzavřít smlouvu o tom, co jako zboží společně vyrobí, nebo co bude společným výnosem tohoto zboží, o tom, kolik připadne jednomu a kolik druhému, jelikož je schopen uzavřít pouze pracovní smlouvu, upadá dělník do duševního rozpoložení, jež mu dává pocit, že v podstatě nikdy nemůže být žádná práce srovnána s nějakým zbožím. Přesto se dnes mluví o tom, že v hospodářském procesu se směňuje zboží za zboží, respektive za peníze jako jeho představitel. A mluví se také o tom, že se zboží, respektive peníze jako jeho představitel směňuje za lidskou pracovní sílu. Dělník tak dnes získává pocit, že sice pracuje společně s podnikatelem na výrobě zboží, je však vlastně poškozován, když nedostává ten díl, který mu náleží.

Uplatňování individuálních schopností a kapitál

Z toho je zřejmé, že individuální lidské schopnosti, které musí používat kapitál, se vlastně pohybují po šikmé ploše. Neboť to, co tyto individuální lidské schopnosti uskutečňují, když za použití lidské duševní nebo tělesné síly spravují kapitál, pocituje velká část lidstva jako poškozování, jako svým způsobem podvod. Zda to je či není oprávněné, to v tuto chvíli nebudeme zkoumat; takto je to však pocíťováno. A v tomto pocitu se tvoří základy pro hlasitě promlouvající skutečnosti této doby. Z toho je však zřejmé, že individuální schopnosti lidí musí mít základ v něčem, co se dnes do sociálního organismu nesprávně začleňuje, nebo přinejmenším začlenit může. Toto zhodnocování

individuálních schopností lidí je dnes v moderním kapitalistickém hospodářském provozu spojeno s osvojením si vlastnictví výrobních prostředků; je tím spojeno s osvojením si určité hospodářské moci, hospodářské převahy. Ovšem tím, co se může projevit v moci, v převaze jednoho člověka nad druhým, není nic jiného než to, co je v lidském životě právním vztahem.

Kdo jednou věnuje pozornost tomu, jak se právní poměr zvláštním způsobem slučuje s použitím individuálních lidských schopností, bude možná nucen obrátit svou pozornost (tak jako se vedlo

tomu, který tu k vám hovoří) k něčemu, co je založeno v celé povaze sociálního organismu hlouběji než věci, které se dnes velmi často hledají. Na základě takovýchto předpokladů je nasnadě se ptát: Na čem je v sociálním organismu založeno právo a na čem vynakládání individuálních lidských schopností, které musí být vždy znovu produktivní, které musí stále znovu vyvěrat ze svého prapůvodního zdroje v člověku? Na čem je v sociálním organismu založeno zhodnocování individuálních schopností?

Nutnost rozlišení tří zdrojů lidského, sociálního života

Ten, kdo si zachoval nepředpojatý pohled na lidský život, dospěje zvolna k poznání, že v sociálním organismu je třeba rozlišovat tři zcela rozdílné, původní zdroje lidského života. Tyto tři původní zdroje lidského života se v sociálním organismu zcela přirozeně slévají, působí společně. Avšak způsob, jakým společně působí, můžeme poznat jen tehdy, dokážeme-li se podívat na skutečnost člověka jako takového, který musí být jednotou, jednotnou bytostí v rámci sociální trojnosti.

V sociálním organismu tyto individuální lidské schopnosti zprvu prostě jsou. A jejich oblast můžeme sledovat od nejvyšších duchovních výkonů člověka v umění, ve vědě, v náboženském životě směrem dolů k oné formě použití individuálních lidských schopností, jež má základ více či méně v duševní nebo tělesné oblasti, až k onomu použití individuálně-lidských schopností, jež musí být používány v tom nejobvyklejším, nejmaterialističtějším procesu, spočívajícím na kapitalistických základech, až k hospodářskému procesu, který bývá obvykle odmítavými slovy nazýván materiální, hmotnou oblastí. Až sem do této oblasti lze sledovat jednotný proud, počínaje ostatními duchovními činnostmi dál směrem dolů. V rámci této oblasti je pak všechno založeno na náležitém, plodném použití toho, co musí být vždy znovu vyzvědáno z prapůvodních zdrojů lidské přirozenosti, má-li to náležitým způsobem vplývat do zdravého sociálního organismu.

Úplně jinak žije ve zdravém sociálním organismu všechno, co se zakládá na právu. Neboť právo je něco, co se mezi člověkem a člověkem odehrává prostě díky tomu, že člověk je zkrátka obecně člověk. V sociálním životě musíme mít možnost rozvíjet své individuální schopnosti. Čím lépe je rozvíjíme, tím lépe pro sociální organismus obecně. Čím více máme svobodu ve vyzvedávání a zhodnocování svých individuálních schopností, tím lépe pro sociální organismus. Pro každého, kdo nevyhází z teorií, z dogmat, kdo je schopen pozorovat pravý život, stojí zcela v protikladu k tomu všechno, co se v podobě práva musí odehrávat mezi lidmi. Nepřichází tu v úvahu nic jiného než to, v čem jsou si všichni lidé vzájemně rovni.

A tím třetím, co hraje roli v lidském sociálním soužití a co je zase naprosto rozdílné oproti těm dvěma ostatním - individuálním lidským schopnostem, vycházejícím z nerovností lidské přirozenosti, a oproti právu, vycházejícímu z právního vědomí - je lidská potřeba, která vychází z přirozených základů tělesného a duševního života a která musí být uspokojována v koloběhu hospodářského života

prostřednictvím výroby, oběhu a spotřeby.

Tuto trojčlennost sociálního organismu nevytvořilo nějaké abstraktní myšlení, tato trojčlennost tu prostě je. A otázka může znít jen takto: Jak lze tuto trojčlennost náležitě usměrňovat, aby z toho nevzešel nemocný sociální organismus, nýbrž sociální organismus zdravý? Nezaujaté studium sociálního organismu tu vede - a já v těchto náznacích můžu uvádět samozřejmě jen výsledky - k tomu, že si řekneme: Právě zneuznání této zásadní rozdílnosti tří zdrojů sociálního života v průběhu novodobého historického vývoje vedlo k debatě, v níž se dnes nacházíme a v níž se budeme nacházet víc a víc. V průběhu novější doby byly tyto tři proudy lidského spolupůsobení neoprávněným způsobem smíchány.

Trojčlennost není v rozporu s jednotou sociálního organismu

Ukáže se však že skutečná pravda může v sociálním organismu žít jenom tehdy, je-li přítomné také nezbytné členění, zahrnující:

duchovní organismus, postavený na individuálních tělesných a duševních schopnostech lidí, tedy to, co bychom mohli také nazývat duchovním životem v celém jeho rozsahu;

právní organismus, zahrnující oblast vlastního politického státu;

a koloběh ekonomických procesů, v němž jsou obstarávány pouze výroba, oběh a spotřeba zboží.

Nedomnívejme se, že se tím naruší jednota života. Naopak, každý článek zdravého sociálního organismu bude zase zdravý právě díky tomu, že bude dostávat své síly sám ze sebe a každý článek bude tomu druhému poskytovat příslušný příspěvek. A tak musíme od toho, kdo usiluje o ozdravení našich sociálních poměrů, požadovat osamostatnění těchto tří článků, které byly zmateným myšlením a zmateným jednáním v posledních staletích smíchány dohromady, tedy osamostatnění těchto tří článků: duchovního života, právního života a života, který zahrnuje koloběh hospodářského procesu.

Hospodářský a právní život

Stát nemůže být hospodářem. Hospodářský život musí být nutně postaven podle svých vlastních poměrů na své vlastní základy. V hospodářském životě k tomu také do jisté míry došlo v družstevnickém, v odborovém životě. Avšak tento družstevnický, odborový život byl vždy nepřislušným způsobem spojován s právními poměry. Tím, co je v hospodářském životě nutné, jsou asociace, tedy spojení jistých lidských kruhů podle potřeb spotřeby a k tomu nezbytné výroby, spojení lidí podle profesních zájmů a správa toho, co v rámci těchto kruhů obíhá podle příslušných lidských potřeb,

jak to může vyplynout jen z kompetentního úsudku hospodářského života samotného.

Do tohoto života ovšem vstupují účinky lidské pracovní síly a účinky kapitálu. Mohu jen v několika rysech naznačit, jak se tyto účinky tvoří. Používání lidské pracovní síly v sociálním organismu spočívá v poměru toho, kdo pracuje rukodělně, k duchovně pracujícím vedoucím, který musí používat kapitál, když spravuje nějaký hospodářský podnik nebo vůbec něco, co přináší sociálnímu organismu užitek. Tento poměr může být jen poměrem právním. Poměr, jaký zaujímá dělník k podnikateli, se musí zakládat na právu. Musí se zakládat na jiné půdě než na půdě hospodářského života samotného. Tím se přivodí něco zásadně odlišného od toho, co máme dnes.

Vůči zásadním skutečnostem však dnes musíme dospět také k zásadním úsudkům. Hospodářský život je dnes na jedné straně závislý na přírodní základně. Proti ní musí stát člověk s kompetentním úsudkem. Člověk může jistým způsobem svou pílí či technikou ten či onen pozemek zúrodnit, ale jen v rámci jistých mezí. Na své přírodní základně je do značné míry závislý. Právě tak jako je hospodářský život na jedné straně závislý na přírodní základně, musí se stát závislým na tom, co musí být stanoveno na základě právního státu, ve spolupůsobení všech lidí, bez ohledu na to, jaký druh práce vykonávají. Ať již jsou to lidé pracující duchovně nebo rukodělně, vstupují na půdě právního státu do poměru, v němž hraje roli vzájemná rovnost lidí.

A stanoví se - teď ovšem nikoli asociativním způsobem, jak tomu musí být v hospodářském životě, nýbrž čistě demokratickým způsobem, způsobem, který účinky v politické oblasti státu učiní pro všechny lidi před zákonem stejné - stanoví se to, co se vztahuje ke zhodnocení lidské pracovní síly, to, co se vztahuje k poměru dělníka k vedoucímu. Stanoven tu e být jen maximální nebo minimální pracovní den a druh pia. Kterou může člověk vykonávat.

To, co se stanoví [...], bude zpětně působit na blahobyt lidí. Kdyby některé výrobní odvětví nemělo prospívat, a to z toho důvodu, že se pro ně žádá příliš mnoho z právního hlediska nemožné práce, pak tato práce nemá být vykonávána; pak je třeba pomoci si jiným způsobem.

Hospodářský život má na obou stranách dospět ke svým mezím: na jedné straně k mezi své přírodovědecké základny, na druhé straně k mezi práva. Zkrátka, dostáváme se od jednoho článku sociálního organismu ke druhému, k politickému státu, v němž se v nejširším rozsahu upravuje všechno, co má povahu práva i co je právu příbuzné.

Duchovní život

A pak se dostáváme ke třetímu článku, který se opět musí upravovat a dávat si zákony ze svých vlastních poměrů a potřeb; tímto článkem je organizace duchovního života. Duchovní život musí spočívat na tom, že na jedné straně bude stát svobodná iniciativa člověka, takže člověk je schopen poskytovat ve svobodném duchovním životě individuálně své síly lidstvu. Na druhé straně se musí nacházet svobodné porozumění těmto silám ducha a jejich svobodné přijímání.

Jak toho dosáhnout? Lze toho dosáhnout jen na základě toho, že duchovní život (který je ve školském životě a ve všech duchovních odvětvích svobodný) je spravován - a to až k uplatňování duchovního života, které se projevuje ve zhodnocování kapitálu, tedy až k vynakládání kapitálu - jedině a pouze duchovní organizací. Jak je to možné? Je to možné jen díky tomu, že dojde k socializaci - socializaci, k níž nemůže dojít tím, že se z lidské společnosti udělá jednotné družstvo, v němž se prosazují možná jen hospodářské zájmy a kde na základě hospodářských zájmů má být vše

organizováno.

Jestliže se duchovní organismus zdravě vyčlení, svobodně vůči oběma dalším odvětvím, vůči státnímu a hospodářskému organismu, o nichž jsme mluvili, a jestliže budou lidé schopni zajišťovat z duchovního organismu také správu týkající se vynakládání kapitálu a celého hospodářského života, to znamená, budou-li všechna místa, která jsou v hospodářském životě nutná, vyplněna prostřednictvím správy duchovní organizace a člověk se svými individuálními schopnostmi bude z pozice duchovní organizace začleněn do hospodářského života, pak, jedině pak se dojde ke zdravé a plodné socializaci. Jedině tím jsme totiž schopni oddělit vlastnictví soukromého kapitálu od správy tohoto kapitálu ve prospěch zdravého sociálního organismu.

Co pak nastane? Inu, nastane leccos. Chtěl bych uvést jen některé příklady. Je zcela samozřejmé, že člověk získává v hospodářském procesu soukromý kapitál, vlastnictví. Ale stejně jako nelze zhodnocování tohoto soukromého kapitálu oddělovat od zhodnocování individuálních schopností, dokud mohou být tyto individuální lidské schopnosti činné, stejně tak bude nutné uskutečnit oddělení soukromého vlastnictví od jedince, jakmile činnost těchto schopností ustane. Veškeré soukromé vlastnictví je totiž získáváno tím, co působí v sociálních silách, a musí opět proudit zpátky do sociálního organismu, z něhož je vzato. To znamená, že bude muset nastat zhruba to, že bude existovat zákon, pocházející z právního organismu (neboť vlastnictví je právo, právo výlučného používání nějakého předmětu nebo něčeho jiného), [který stanoví,] že to, co člověk získal jako soukromé vlastnictví z hospodářského života (ovšem na základě volného disponování ze strany toho, kdo je získal), se za nějaký čas musí zase vrátit duchovnímu organismu. Ten pak musí hledat jinou individualitu, která je může náležitým způsobem zhodnotit.

V případě veškerého vlastnictví, které dnes existuje, nastane něco podobného, jako je to, co platí u jistých duchovních věcí, které člověk vytvoří a které třicet let po jeho smrti náleží obecnému lidstvu. Nelze přece říci, že by člověk měl na nějaké jiné vlastnictví větší nárok než na toto duchovní. Ať už to trvá jakkoli dlouho, kdy si člověk může to, co získal, ponechat, jednou musí nastat okamžik (ať už jde o vlastnictví dědičné, nebo získané jinak), kdy se na základě volného disponování soukromým vlastnictvím vrátí zpět duchovnímu organismu to, co na základě individuální práce přešlo do jeho vlastnictví.

Vedle toho nastane ještě něco jiného: Ti, kdo z hospodářského procesu získají soukromé vlastnictví, si svobodně, na základě svobodného porozumění mohou vyhledat toho, koho považují za individuálně schopného něco konkrétního vykonávat. Mocí právního státu, tedy vlastního politického státu však bude znemožněno, aby podstatná část soukromého vlastnictví propadla na čistý úrok, jehož prostřednictvím je někdo schopen použít soukromou práci a práci jiných lidí pro sebe, aniž by vynaložil individuální schopnosti, které by vstoupily do hospodářského procesu celkového života. Je možné (a bude to možné na základě těchto tří článků), aby lidská produktivita vždycky zůstávala spojená s individuálními schopnostmi člověka, s nimiž z podstaty věci spojena být musí.

Tato trojčlennost sociálního organismu se dnes ještě jeví jako radikální myšlenka. A přesto, kdo se k této myšlence neodhodlá, kdo nebude chtít udělat první krok tímto směrem, směrem k vrcholu, který

musíme ve společenském řádu zdolat, kdo nepochopí, že ty nejbezprostřednější, nejkaždodennější, nejbližší úkony musí být činěny u vědomí tohoto směru, ten nebude jednat ve smyslu vývoje lidstva, nýbrž proti němu. Stojíme dnes před skutečnostmi, které povolaly do hry prazákladní city lidí. Na ně musíme odpovědět prazákladními myšlenkami, pramyšlenkami lidského sociálního řádu. A jednou z těchto pramyšlenek je tato trojčlennost.

R. Steiner: Die Befreiung des Menschenwesens als Grundlage für eine soziale Neugestaltung. GA329. Přednáška z Bernu, 11. března 1919, str. 21nn a 30nn.